

Arhiva

Revistă de istorie, filologie și cultură românească

Organul Societății Istorico-Filologice din Iași

Directori: ILIE BĂRBULESCU și D. GĂZDARU

SUMARUL

I. STUDII

	Pagina
PETRU IROAIE	1
GH. DUZINCHEVICI	31
GIUSEPPE PETRONIO	57
MARIA GĂZDARU și DIMITRIE GĂZDARU	77

II. COMUNICARI, ETIMOLOGII și NOTE

EUGEN COȘERIU	93	100.
A. ZACORDONET	101	
GH. BOGACI	105	
HORIA OPRÎȘAN	110	
D. FLOREA-RARIȘTE	116	
G. ZANE	120	
D. GĂZDARU	123	

III. RECENZII

(Sumarul continuă pe pag. 2 a copertei).

COMUNICĂRI ȘI NOTE

Material lingvistic basarabean*)

1. Cuvinte interesante din punct de vedere semantic

anumiti, 'cu chip că, avînd convingerea că': *Da el saracu, anumiti ci fași ghini, da iaca și i-o ișit.*

ariștant, 'poznaș, șiret, drăcos'—, întrebuițat mai ales pentru copii, dar deobiceiu fără ură. Evoluția de înțeles dela 'arestat' (cuvîntul e alterat și cu rezonanță rusească) la 'vinovat, rău' e similară cu cea a lat. *reus* 'acuzat' > rom. *rău*.

blastamat, 'nichtswürdig, nichtsnutzig' (Tikt.) — întrebuițat în jud. Bălți mai ales cu acest sens și deobiceiu ca substantiv. Se referă mai ales la lipsa de putere fizică și mai rar are sensul de 'slab de inger' (*Daci-i on blastamat! Niși on sac nu poți ridica*).

boboti, a imbla'n boboti, 'a umbla fără rost, a umbla ca un orb' (*Nu fași ūici; imbli'n boboti, ca on nebun*).

bulbes, 'om de nimic, insignifiant; lipsit de caracter'.

bunică, în jud. Bălți — 'moașă; femeie care-ți ajută nașterea, devenindu-ți astfel un fel de rudă' — 'Bunică' din limba comună se exprimă prin *mămucă*, iar 'bunic' prin *tălucă*. *Bunic* — nu există defel, iar *bunel* are sensul de 'strămoș, străbunic'.

calaver, mai ales pl. *calaveri* — 'un fel de botfori, făcuți din ciobote fără turetei, numai cu căputele'. Sînt purtați mai ales de babe.

căsoaie, 'casă pe cîmp', în care nu locuiești neîntrerupt, ci doar ți-o faci de adăpost pentru „vremea lucrului”, ori pentru paza viei, a ogorului (vezi *ogor*).

*) Cules în cea mai mare parte din com. Mihăileni, jud. Bălți.

ciorap, șorap (pl. *șoraki*) în jud. Bălți (com. Mihăileni, Baraboi, Ochiu-Alb, Mălăiești...) — 'ban-bani', alături de *franc, franși*; *para, parali*. Intrebuințat mai ales de bătrini, cu osebire de babe. Nu există izolări în care să nu poată fi înlocuit de *franc, franși*. Schimbarea de înțeles, deși ușor de bănuț este curioasă. Cum s'a ajuns dela „*a pune banii la ciorap*”, la *ciorap* sinonim cu *ban*, cu atit mai mult cu cit în reglunea de care e vorba nu există în popor termenul *ciorap*, cu sensul cunoscut, fiind răspîndit *colfun*?

dodii, a grăin dodii — 'a vorbi aiurea, a atura'. (Există și *a grăi 'ntr'aiuri, intr'aiurea*, dar numai pentru aiurarea de boală).

hapsin la lucru — 'foarte muncitor, muncitor pînă la nepăsare de sine, care muncește cu toată sfortărea de care-l capabil'. (Nu și așa *hapsin la lucru, cî s'a rupi șeava'n tini!*).

izgon, 'ticălos (uneori întrebuințat cu dragoste). Evoluția de înțeles dela 'exilat' la 'rău, mizerabil', e ușor de priceput.

a implini, 'a lua lucruri și mobile din casa celui care nu-și plătește impozitele — pentru a le vinde apoi la licitație, dacă nu vine contribuabilul să și le reia, plătind impozitul; transitiv: *m'o implinit; am vinit să te'implinesc*. Evoluția de sens probabil dela *a implini o formă* ('executer judiciarment' — Cih.; 'ausfüllen einen Schein, ein Formular' — Tikt.).

mindru, 1. 'frumos, bine făcut (despre un om). 2. 'de culoare plăcută' (despre un covor, o floare etc.) — niciodată cu sensul de 'fălos'.

moadă, ori dim. modișă — 'scufle de stofă, pe care o poartă unele babe'.

nim, ori nimi — 'om de nimic, păcătos, codaș' —, formă substantivată dela *nimeni, nime*.

ogor 'harbuzărie, grădină de legume'.

pozderie, numai pentru 'bețele de cinepă ori de în care se rup și cad la melițat — rămînind partea fibroasă curată — niciodată pentru 'mulțime'.

răzvidit, 'clar, limpede (pentru vorbă sau scris).

rus, în afară de sensul etnic, are și sensul de: 'servitor, om tocmit să lucreze'. Ex. Mi-am luat un rus = 'mi-am luat o slugă'. Înțelesul acesta se explică prin faptul că mai totdeauna vin să slujeas-

că ucraineni (= 'ruși' pentru popor) din jud. Hotin (cf. evoluție de înțeles similară: *sirb, bulgar* = 'zarzavagiu').

spinzurat, 'Galgenstrick' (Tikt.) — în nordul Basarabiei — 'neastimpărat, zglobiu, șiret, stricător'. Evoluția de înțeles prin „bun de spinzurat“.

știric, șitiric — forme pentru *celveric* — 'măsură de grine, banișă' (Grigorowitza: четкирка — 'celveric, măsura des grains') — făcută din doage de lemn. Plin cu grine are greutatea aproximativă a unui pud (10 kg., 400 gr.).

a zamici, 'a observa, a băga de seamă, a prinde de veste că...' Et. rus. замѣтить prez. ind. замѣчу).

a zăpsi, 1. Intrans. 'a afla, a prinde de veste că' 2. trans. 'a surprinde'. Ex. 1. Am zăpsit eu ci șineava-ului fura iuțerea. — 2. Dor ci nu te-oiu zăpsi eu si-ș trag o chelfăneali buni.

2. Culori

alb.
albastru.
albăstriu 'care bate în albastru'.
albineț 'care bate în alb'.
arzintiu.
auriu.
băligăriu 'verde-cafeniu'.
breaz 'cu pată albă pe bot' (pentru cai).
brumariu 'gris' (pentru oi și miei).
burdó 'roșu-negru'.
cărănidziu.
șenușiu.
chelia cucoani (culoare de ciorapi).
chetriu 'albastru senin'.
comur 'cafeniu deschis' (pentru oi și miei).
cosincuți 'galben deschis'.
curechiu 'verde metalic'.
căpriu 'căpruiu' (p. ochi).
floarla-bostanului 'portocaliu deschis'.

galbin.
gălbui 'care bate în galben'.
zișini coapți 'roșu-puțred'.
lemniiu 'cafeniu'.
liliechiu 'violet deschis'.
mur 'cafeniu închis'.
murg 'cafeniu închis' (pentru cai).
negru.
pag 'gris' (pentru cai).
porumbac 'peștiș' (pentru găini).
pintenog 'cu piciorul de la genunchiu în jos, alb' (pt. cai).
roib 'roșcat' (pt. cai).
roșcovan.
roșior 'roz'.
roș mindru 'roș pur'.
roșu.
rozov 'roz'.
rozoviu 'care bate în roz'.

șalincuți 'cafeniu deschis'.
 șarg 'cafeniu deschis' (pt. cai).
 sfecliu 'roș aprins'.
 siniliu 'albastru marin'.
 stinjinu 'violet'.
 sur 'gris'.
 tarcat 'pestriț'.

undelemniiu 'cafeniu in-
 chis'.
 verdi.
 verdi stricat.
 verdziu 'care bate în
 verde'.
 vinăt 'gris inchis'.

3. Îmbrăcăminte

antiriu s. etg., pl. antirii.
 ați s. f. 1. ați, pl. ați 2.
 sing. tant.
 bant s. etg., pl. banturi
 'panglică legată în formă
 de fluture'. Cuv. rus.
 baraniți s. f. 'blană de
 oaie pt. pus pe picioare
 (iarna, la drum). Cuv. rus.
 basci s. f., pl. băști. Neol.
 bașlic, bașlic, s. etg.,
 pl. bașliși 'glugă' (din
 stofă de suman).
 basma s. f., pl. bāsmāli.
 bati s. f., pl. beti.
 batisti s. f., pl. batisti.
 berneviși s. m., pl. tant.
 'pantaloni, din stofă de
 suman.
 blani s. f., pl. blāni,
 blānurl.
 bliuzi s. f., pl. bliuzi.
 bold s. etg. pl. boldurl.
 brațari s. f., pl. brățari.
 briu s. etg. pl. brii.
 broboadi s. f., pl. bro-
 boadi.
 bamb s. m., pl. bungli.
 burci s. f., pl. burși 'manta
 de ploaie' — din stofă de
 suman.

burnuz s. etg., pl. bur-
 nuzi 'palton scurt' (pen-
 tru femeii).
 buton s. etg., pl. bu-
 toani. Neol.
 buzunariū 1. s. etg., pl.
 buzunari. 2. s. etg. și
 m., pl. buzunari.
 calaveri s. m., pl. tant.
 'papuci făcuți din căpute
 de ciobote'.
 caloș s. m., pl. caloș
 'galoș'.
 cămeși s. f., pl. cămeș.
 cămeșoiu, cămeșoai,
 cămeșuți.
 căputi, pl. căpuți, s. f.
 'partea ciobotei care îm-
 bracă piciorul propriu
 zis'.
 carimb s. m., pl. carin-
 ghi, 'partea căputei care
 înconjură călcăiul'.
 catarami s. f., pl. că-
 țărăni.
 șersei s. m., pl. șersei.
 cheptariū s. etg. pl. chep-
 tari (var. chiaptariū).

- cheutoari s. f., pl. cheutori.
 chijurci s. f., pl. chijurși
 (var. tujurci). Cuv. rus.
 chimeriū s. etg., pl. chimeri
 'curea lată de piele cu in-
 crustături de metal'.
 șibotî s. f., pl. șibotî 'clo-
 botă, cizmă'.
 cofti s. f., pl. cofti 'bluză fe-
 menină'.
 cojoc s. etg., pl. cojoași.
 colțun s. m., pl. colțunl.
 cordici s. f., pl. cordiși
 'panglică'. (Var. cordea-
 cordeli).
 cosinci s. f., pl. cosinși
 'broboadă bună' (Var. ca-
 sinci, corsinci, co-
 sincuți).
 cozoroc s. etg., pl. cozo-
 roași 'vizieră'.
 cracs. m., pl. crași.
 cură, s. f., pl. curăli 'cen-
 tură' (curea).
 cușmi s. f., pl. cușmi 'că-
 ciulă' (dim. cușmuți).
 a dezbraca (a dizbraca).
 a dizbrobodi.
 a discalța.
 a dischila.
 dosali s. f., pl. dosăli
 'căptușală'.
 fald s. m., pl. faldz.
 floari s. f., pl. flori 'cra-
 vată'.
 fund (di pantalonl, di izmeni)
 s. etg., pl. fundurî.
 fusti s. f., pl. fusti (var.
 fuști).
 găltan s. etg., pl. găltani
 'tiv, tivitură'.
 glugi s. f., pl. gluži.
 guler s. etg., pl. guleri.
 halat s. etg., pl. halati,
 halaturi 'rochie'.
 halstuc s. etg., pl. halstuși
 (var. galstuc). Cuv. rus.
 horboțici s. f., pl. hor-
 boțăli 'dantelă'.
 a îmbrăca.
 îmbrăcăminti s. f., sing.
 tant.
 a îmbrobodi.
 a încălța.
 a închila.
 a înțoli.
 inel s. f., pl. ineli.
 izmani s. f., pl. izmeni.
 jaletci s. f., pl. jaletși
 'vestă' cuv. rus.
 mandelci s. f., pl. man-
 delși 'guler de bluză lat'.
 mânuși s. f., pl. mânuș.
 manta s. f., pl. mântăli.
 merzci s. f., pl. merzeli.
 meșini s. m., pl. tant 'pan-
 taloni de piele cu blana
 înăuntru'.
 minici s. f., pl. miniși.
 moadi s. f., pl. moadi
 'scufie de stofă', (dim. mo-
 diți).
 mufti s. f., pl. mufti 'man-
 șon'.
 naframî s. f., pl. năframî.
 ochilarî s. m., pl. tant.
 pachioaști s. f., pl. tant,
 'bretele' cuv. rus alterat
 (rus. polteajki).
 padmetici s. f., pl. pad-
 metiși 'pingea' cuv. rus.
 pălării s. f., pl. pălării.

- paliton s. etg., pl. palitoani.
- pantaloni s. m., pl. tant.
- pantufli s. f., pl. tant. 'panlofi'. Neol. rus.
- papuc s. m., pl. papuși 'gheată'.
- părechi (di pantaloni, di izmeni) s. f., pl. părechii.
- pastelci s. f., pl. pastelși 'șort' (var. pestelci).
- perednic s. etg., pl. peredniși 'șort'. Cuv. rus.
- pijac s. etg., pl. pijași 'veston' (var. pitjac). Cuv. rus.
- pinzici (pinzè) s. f., pl. pinzeli.
- pislarlũ s. m., pl. pislarĩ 'ciobotă de pislă'.
- poali s. f., pl. poali.
- podclatci s. f., fără pl. 'căptușală' (var. potclatci) cuv. rus.
- potcap s. etg., pl. potcapuri.
- pulpani s. f., pl. pulpani.
- reasi s. f., pl. resi 'rasă preutească'.
- rind (di strai) s. etg., pl. rinduri.
- ridzini s. f., pl. ridzini '1 gumă, 2 jaretieră'.
- rochiĩ s. f., pl. rochiĩ.
- șal s. f., pl. șaluri.
- șalinci s. f., pl. șalinși 'broboadă'.
- sclatci s. f., pl. sclătși 'țivitură'. Cuv. rus.
- scufii s. f., pl. scufii.
- scurteici s. f., pl. scurteiși.
- șirag s. etg., pl. șiraguri (di merzeli) 'salbă'.
- șleapci s. f., pl. șlepsi 'chipiu'.
- șnoroc s. etg., pl. șnoroași 'șnur'.
- soiuz s. etg., pl. soiuzuri, 'partea laterală din pielea unei ghețe'. Cuv. rus.
- șoșon s. m., pl. șoșoni.
- șpelci s. f., pl. șpelși, 'ac de păr'.
- stan s. etg., pl. stanuri, 'partea de sus a unei cămăși feminine ori a unei cămăși de noapte'.
- stănuț s. etg., pl. stănuți, 'haină-soutien'.
- straiũ s. etg., pl. strai.
- șubi s. f., pl. șubi 'palton cu blană'.
- suman s. etg., pl. sumani. (Dim. sumăiel, sumăieș).
- surduc s. etg., pl. surduși (var. surtuc) 'veston'.
- tichii s. f., pl. tichiĩ (var. chitiĩ, chitiĩ Dim. tichiuți, chitiuți).
- a țizi.
- țizturi s. f., pl. țizturi.
- țoali s. f., pl. țoali 'straiu'.
- toc s. etg., pl. tocuri.
- tufli s. f., pl. tufli 'pantofi'.
- turfatci s. f., pl. turetși 'partea din cizmă care imbracă fluerul piciorului'.
- urechi s. f., pl. urechi (di șiboti, di papuc).
- zahara s. f., pl. zăhăraĩ 'bor de pălărie'.
- zobon s. etg., pl. zboani 'palton scurt'.

4. Boli, turburări fiziologice

albați s. f., pl. albeți.
 ametați s. f., pl. ametați
 'epilepsie'.
 a ametați vb. 1. 'étourdir, éb-
 lourir' 2. 'a avea o criză epi-
 leptică'.
 bali s. f., pl. tant.
 bălos adj., subst.; f. băloasi,
 pl. băloș, băloasi.
 beșici s. f., pl. beșiși.
 beșica se ră 'furunculoză'.
 Tabu lingvistic.
 a beșica v. a. și refl.
 boali s. f., pl. boli.
 boali neagri 'epilepsie'.
 Tabu lingv.
 a boli.
 bolnav adj., subst. f. bol-
 navi, pl. bolnași, bol-
 navi.
 broasci, 'umflarea gangli-
 onilor' (de subsuoară).
 brinci s. f. '1. erizipel 2.
 oreillon'.
 bubă s. f., pl. bubă.
 bubat adj. verbal.
 bubos adj., subst.
 bubolă s. etg. 1. 'bubă mare'.
 2. 'furuncul'.
 bubă dulci 'achores, croû-
 tes de lait' (Damé).
 bubă neagră 'dalac'.
 bubă mîndzulu 'boală ima-
 ginară'.
 chelbi, s. f., sg. tant.
 chelbos, adj., subst.
 chelboșit adj. verbal.
 chior adj., subst. '1. aveugle
 2. borgne'.
 a chiori.
 șihotei s. f., fără pl. 'tu-
 berculoză pulmonară'.

șiumi s. f., fără pl.
 șiumat adj., subst.
 a coași 'a face puroiu' (o
 rană).
 a șide pl. coaști 'a boli
 grav'.
 coriș s. etg., fără pl. 'pojar'.
 coș s. etg., pl. coșuri.
 coșurōs adj.
 dalac s. etg., fără pl.
 a dalași v. a. și refl. '1. a
 (se) îmbolnăvi de dalac.
 2. a (se) îmbolnăvi de prea
 multă mîncare'.
 duci-si pi pustii 'epilep-
 sie'.
 dureri s. f., pl. dureri.
 frenți s. f., fără pl. 'sifilis'.
 frențit adj. verbal.
 friguri s. pl. tant. 'malaria'.
 galbanari s. f., fără pl.
 gălbezi s. f., fără pl.
 a gălbeji vb. a. și refl.
 gîlși s. f., pl. t. (sg. gilci-
 rar) 'anghină'.
 guși s. f., pl. guși, guș.
 gutunari s. etg., fără pl.
 'guturaiu'.
 a gutunari vb. a. și refl.
 a si îmbolnăși vb. refl.
 inculet s. etg., fără pl.
 'constipație'.
 janchir, jancir s. etg. 'șan-
 cru'.
 a juchi.
 a juli 'a zdreli'.
 julituri s. f., pl. julituri.
 jupuiali s. f., fără pl. 'pe-
 lagră'.
 limbric s. m., pl. limbrici.
 mut adj., subst.
 muțanii s. f. pl., muțanii.

a muți 'a deveni mut'.
 nebun adj., subst.
 a nebuni vb. a. intr.
 nebunii s. f., pl. nebunii.
 nevoia șeia 'dalac'. Tabu
 lingv.
 a obrinti 'a se deschide, a
 se agrava' (o rană).
 oftigi s. f. 'tuberculoză'.
 oftigos adj., subst.
 orbital s. etg.
 orbu găinilor.
 pădușel s. etg. 'turburări
 ale nervilor tactili perife-
 rici' (mai ales la talpa pi-
 ciorului).
 a plească.
 pleșcat adj. verbal, subst.
 'chel'. ^{L-pânticării}
 a pânticării s. f., pl. pin-
 ticării 'diaree'.
 pojariu etg., fără pl.
 ponoiu s. etg. 'puroiu'.
 pușchê s. f. (numai în expr.
 pușchê pi limba ta).
 rac s. etg. 'cancer'.
 răpănos adj., subst.
 rapin s. etg. 'boală de piele'.
 răpșlugi s. f.
 răpșlugos adj., subst.
 a-i fi rău 'a fi bolnav'.
 rău lor 'pneumonie'. Tabu
 lingv.
 rii s. f. 'scabie'.
 rilos adj., subst.
 samci s. f. '1. tuberculoză
 osoasă. 2. paralizie' (Un
 nume al necuratului între-
 buințat pentru a denumi o
 boală).

șanchir șancir s. etg. 'șancru'.
 șchlop adj., subst., șhlochî.
 a șchlop '1. vb. tr. a rupe
 piciorul culva 2. v. intr. a
 deveni șchiop'.
 a șchlopata.
 a scrinti (piciorul, mina).
 scrintituri s. f., pl. scrin-
 tituri.
 a scutura (frigurile).
 smintali s. f., pl. smin-
 telî 'nebunie'.
 a se sminti 'a innebuni'.
 spăriet s. etg., '1. tuber-
 culoză: 2. boli nervoase'.
 a sparzi (o rană).
 a fi stricat 1. 'a fi nebun'.
 2. (de samcă) 'a fi paraliz-
 at' 2. (de varsat) 'a fi ciu-
 pit (de varsat)'.
 a stuchi (sinzi, măiri).
 surd adj., subst. (pl. surdz).
 surdzanii s. f., pl. surd-
 zanii.
 a surdzi.
 tif s. etg. 'tîfos'.
 a țiuî (urechea).
 a turba.
 turbari s. f., fără pl.
 tusi s. f., fără pl.
 tusi măgăreasci.
 a tuși.
 varsat s. etg. 'variolă'.
 varsat de vînt.
 vătămături s. f. fără
 pl. '1. apendicită. 2. boli
 intestinale'.
 a vata ma.
 zabalî s. f. pl. tant. 'ball'.
 zăbălos adj., subst.
 a zghihui (frigurile) vb.

Există și alterări din numele culte ale bolilor: *sifilist* (sifilis),
pintișiti (apendicită), *ramatiz* (reumatism), *șcarlatin* (scarlatină).

Eugen Coșeriu